МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(16)

Київ 2007

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Поляков О. М., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Криклій А. С., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Охременко О. Р., д-р психол. наук, Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Онищук Л. А., д-р пед. наук

Політичні науки

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Горбатенко В. П., д-р політ. наук, проф., Кирилюк Ф. М., д-р філос. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, проф., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Бабкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., Коваленко В. В., д-р юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Стеценко С. Г., д-р юрид. наук, проф., Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф.

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

Вип. 2(16). — 2007. — 244 с. — Бібліогр. в кінці ст. —
ISBN 978-966-608-837-9

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки і менеджменту, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник "Наукові праці МАУП" зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України "Наукові праці МАУП" визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 978-966-608-837-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ 5

Шостак Л. Б.
Проблеми енергозабезпечення розвитку України 5

Солопенко Р. І.
Методика економічного обґрунтування управлінських рішень на авіаційному підприємстві 13

Рябченко І. М., Волков Д. О., Клімбовська А. В.
Характеристика комплексної спеціалізованої інформаційної системи управління інженерними мережами на прикладі систем подачі й розподілу води 19

Щокін Р. Г.
Індексний аналіз прибутковості недержавного вищого навчального закладу 23

Захожай В. Б., Казак О. О., Кіт М. І.
Аналіз пропорційності розвитку інвестиційної діяльності 31

Рябченко І. М., Гречухін О. В., Свиридов С. О.
Теоретичні засади аварійного управління системами подачі й розподілу води 37

Солопенко Р. Р.
Вплив релігійних поглядів на прийняття управлінських рішень у системі кадрового менеджменту підприємства 41

Вассуф Саміх Муса
Державне управління якістю медичної допомоги у контексті оцінки професійних правопорушень 46

Сивальнева Е. И.
Экономическая сущность понятия "малый бизнес" 51

Ашуров Векил
СНГ: пути усиления интеграции 55

Новодворський Я. В.
Маржа безпеки як концептуальна основа прийняття рішень щодо операцій з інструментами у глобальному інвестиційному середовищі 62

Коваль О. В.
Система антикризового управління підприємством 64

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ 68

Головатий М. Ф.
Підготовка молодої політичної еліти як дійовий засіб розвитку політичного консенсусу 68

Бідзюра І. П.
Території багатонародної країни, політична нація і політичний центр: роздуми "на полях" елітологічної концепції В'ячеслава Липинського 74

Варзар І. М.
Іще раз про генезисно-історіологічний та ролево-функціональний погляди на феномен політичної нації у багатонародній країні 81

Храмов В. О.
Державна політика у фокусі політичної легітимності: Мисліедіяльнісна інтерпретація 89

Хижняк І. А.
"Українське питання" на завершальному етапі Першої світової війни (1917–1918 рр.) 93

Гольцов А. Г.
Вплив геополітики Заходу й Російської Федерації на політичні процеси в Україні 102

Зайченко Л. М.
До генези і сучасного стану концепції політичного технократизму крізь призму політичної етнології 108

Лясота А. Є.
Концепція етноменшинського лібералізму як компонента науки політичної етнології: історіологія і теорія проблеми 116

Загоруй Г. В.
Політолого-етнологічні конструкти у побудові та логіці функціонування політичної і соціальної систем багатонародної країни 128

Козлова О. М.
Деякі проблеми генерування і функціонування народного менталітету у політолого-етнологічній призмі 135

Ларченко М. Л.
Політолого-етнологічні синтези з аналізу конкретики етнополітичних конфліктів у політичній історії від "весни народів" середини XX ст. до початку XXI ст. 144

Храмов О. В.
Український конституціоналізм і Конституція Речі Посполитої від 3 травня 1791 року 156

Антонюк О. В., Антонюк О. Л.
Теоретико-методологічні засади етнополітичного менеджменту 160

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 167

Коломінський Н. Л., Льовочкіна А. М.
Екологія як чинник формування ментальності українців 167

Туриніна О. Л.
Реалізація ідей Н. Л. Коломінського у дослідженні особистісно-професійного розвитку майбутніх психологів 171

Шопша О. Л.
Оптимізація соціально-психологічного клімату в колективі театру як проблема психологічної теорії та практики 174

Хомич Г. О.
Психологічні особливості впливу депривуючої ситуації на особистість підлітка 179

Винославська О. В.
Особливості соціально-психологічного клімату випускної кафедри технічного університету 182

Вакуліч Т. М.
Психологічні чинники запобігання інтернет-залежності підлітків 188

Бахов І. С.
Психологічні особливості розвитку мнемічної діяльності студентів у процесі навчання англійської мови 193

Чупріна М. О.
Організаційна культура в особистісному вимірі 200

Блохіна І. О.
Вплив етичних атитюдів керівника вищого навчального закладу на розвиток організаційної культури 205

Кононець М. О.
Проблеми психології моральності в українському бізнесі 210

Москальов М.
Про необхідність підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації 214

Федченко В. А.
Психологические особенности управления процессом формирования профессиональной культуры будущих авиационных специалистов 218

Королёва К. А.
Влияние тренинга личностного роста на уровень самоактуализации с учетом возрастного фактора 221

ЮРИДИЧНІ НАУКИ 226

Павленко В. В., Семаков Г. С.
Поняття службових злочинів 226

Рябенко С. Д.
Звичай як джерело права власності в Київській Русі 231

Павленко В. В.
Нормативно-правове забезпечення функціонування державної служби 237

Відомості про авторів 241

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.35

В. В. ПАВЛЕНКО

Г. С. СЕМАКОВ
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОНЯТТЯ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 2(16), с. 226–230

Висвітлюється актуальність і надзвичайна важливість боротьби зі службовими злочинами. Пропонуються заходи для викорінювання службових злочинів у будь-яких проявах — хабарництво, службове підроблення, службова недбалість і корупція.

Сьогодні можна з упевненістю говорити про те, що наша країна рухається по шляху побудови правової держави. У загальному вигляді правову державу можна визначити як державу, в якій панують право і закон. Інакше кажучи, правова держава — це правова форма організації і діяльності публічно-політичної влади та її взаємин з індивідами як суб'єктами права.

Як практичну реалізацію принципу верховенства закону Конституція України (ст.19) передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, у межах повноважень і з використанням засобів, що передбачені Конституцією і законами України. Від реалізації цього принципу значною мірою залежать правильне використання ресурсів держави, своєчасне вирішення соціальних питань, забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Проблеми кримінально-правової боротьби зі службовими злочинами широко висвітлюються у працях учених-юристів — Б. В. Волженона, І. О. Гельфанда, Б. В. Здравомислова, Ю. Г. Ляпунова, А. С. Матишевського, О. Я. Свєтлова, О. І. Трайніна, Б. С. Ужевського. Необхідно, однак, відзначити, що більшість праць цих учених було видано у 60–70-х роках XX ст.

Таким чином, цю тему не можна вважати вичерпною, до того ж в останні роки відбулися значні зміни в соціальному та економічному житті країни, що призвели до зміни характеру службових злочинів, появи низки проблем, що не знаходять цілком свого рішення в законодавстві, наприклад віднесення до службових осіб тих або інших категорій службовців (лікарів, учителів, викладачів вищих навчальних закладів).

Спробуємо в цій статті дослідити найактуальніші питання кримінальної відповідальності за службові злочини, з урахуванням об'єктивної і суб'єктивної сторін, проаналізуємо основні види службових злочинів як найбільш серйозних форм антидержавної діяльності.

Для досягнення поставленої мети було визначено основне завдання — провести юридичний аналіз складів цих злочинів, розглянути всі спірні і невирішені питання відповідальності за службові злочини.

© В. В. Павленко, Г. С. Семаков, 2007

У зв'язку з набранням чинності 1 вересня 2001 р. нового Кримінального кодексу України від 5 травня 2001 р. виникла необхідність у розробці кваліфікації злочинів і теоретичному осмисленні поряд з іншими видами злочинних дій у сфері службової діяльності.

Службова особа як суб'єкт відповідних злочинів є одним з елементів системи ознак поняття злочину і складу злочину [6]. Тому ознаки, які характеризують службову особу як суб'єкта злочину, взаємодіють з іншими ознаками злочину, закріпленими в диспозиціях статей Особливої частини.

Відповідно до примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України:

1) службовими особами є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно або тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням;

2) службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в п.1 цієї примітки.

Видається слушною пропозиція О. Світлова, що суб'єктами посадових злочинів повинні визнаватись лише повнолітні особи [9], тому що виконання відповідних обов'язків полягає у здійсненні функцій представника, адже організаційно-розпорядча чи адміністративно-господарська діяльність здійснюється від імені і за дорученням власника підприємства, установи, організації. Цивільне ж законодавство передбачає, що представником може бути тільки повнолітня особа.

Також обов'язковою ознакою службової особи як суб'єкта злочину є осудність. Реальна можливість особи правильно оцінювати ризик своєї поведінки залежить від двох груп чинників: тих, що належать до самої особи й визначаються рівнем біологічного розвитку (стан здоров'я, психічної стійкості та ін.), і тих, що належать до рівня соціалізації особи (професійна підготовка, життєвий досвід та ін.) [2].

По суті зміст п. 1 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України повторює зміст ч. 1 ст. 164 Кримінального кодексу України від 28 грудня 1960 р., що містить визначення службової особи. А п. 2 примітки до ст. 364 роз'яснює, що під службовими особами відповідно до цієї статті слід розуміти не тільки громадян України, а й іноземців та осіб без громадянства.

Поява цього пункту у Кримінальному кодексі пояснюється інтеграцією України у світовий економічний простір, створенням і функціонуванням на території нашої держави не тільки спільних, а й іноземних підприємств.

Поняття злочину в сфері службової діяльності, його зміст і сутність чинний карний закон нерозривно пов'язує з поняттям службової особи, без наявності якого незалежно від змісту об'єктивної сторони й інших елементів складу злочину та їхніх ознак неможливо вести мову про злочин у сфері службової діяльності. Винятком з цього загального положення є ст. 369 Кримінального кодексу (давання хабара) [1]. До елементів структури службового злочину належить також система, в якій діє службова особа.

"При здійсненні злочину використовується (чи враховується) організаційна структура, технологічна структура, документообіг, сукупність порушень норм, які визначають права й обов'язки службової особи, систему його дій, що і є самостійним елементом структури будь-якого злочину, скоєного службовою особою. Службова особа здійснює діяльність, виявляє свою сутність, взаємодіючи із суб'єктами та об'єктами через використання сукупності своїх функцій" [3, *59–61*].

Саме при встановленні порушення цих функцій можна ставити питання про відповідальність службової особи за злочин у сфері службової діяльності.

Для повного розкриття поняття службової особи слід чітко окреслити питання визначення представника влади, особи, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій на підприємствах, установах чи організаціях незалежно від форм власності; особи, яка виконує адміністративно-господарські обов'язки на таких самих підприємствах, установах чи організаціях за спеціальним повноваженням.

Організаційно-розпорядчі обов'язки — це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідуючі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири).

Адміністративно-господарські обов'язки — це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями та ін.). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їхніх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів і контролерів та ін. [8].

Представник влади як особлива категорія службових осіб наділений у межах своїх повноважень правом віддавати іншим особам (як фізичним, так і юридичним) обов'язкові для виконання накази, розпорядження, вказівки, приймати рішення не тільки в межах відомства, представником якого він є, а й поза ним, тобто з приводу поводження, вчинків та діянь громадян, які не є його підлеглими.

Загальнообов'язковість виконання вказівок і вимог представника влади забезпечується можливістю застосування заходів примусового характеру (штраф, затримання, припинення діяльності юридичної особи та ін.).

До представників влади належать народні депутати, працівники судових та адміністративних органів (судді, судові виконавці, слідчі й оперативні працівники органів МВС і СБУ, прокурори, їхні помічники, а також слідчі прокуратури, співробітники міліції, пожежні інспектори, інспектори лісоохорони, рибного нагляду, мисливські і податкові інспектори та ін.). Не належать до представників влади технічні співробітники адміністративних органів (водії транспортних засобів, друкарки, консультанти та ін.). Зазначені особи не є представниками влади, оскільки вони не наділені організаційно-розпорядчими функціями [5].

Отже, обов'язковою ознакою представника влади є наявність в особи організаційно-розпорядчих функцій, наявність обумовленого його посадовим положенням права віддавати обов'язкові для виконання накази й розпорядження не тільки всередині довіреного йому апарату чи відомства, де він обіймає визначену посаду, а й поза ним.

Наступна категорія службових осіб — це особи, які обіймають постійно або тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Особами, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, в силу покладених на них службових обов'язків керують роботою інших осіб або в силу тих самих обов'язків і повноважень займаються організацією інших підлеглих їм по службі чи роботі осіб.

Працівник будь-якого підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, який має в силу штатного розкладу в своєму підпорядкуванні інших осіб (незалежно від їхньої кількості) і який виконує організаційно-розпорядчі функції, є службовою особою, отже, за наявності відповідних ознак вчиненого вона може нести відповідальність за службові злочини.

До числа осіб, які можуть нести відповідальність за службові злочини, належать керівники (власники, засновники і співзасновники) підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності; особи, які очолюють окремі підрозділи, ланки, структурні одиниці таких підприємств, установ, організацій.

До осіб, які виконують адміністративно-господарські обов'язки, належать [1]:

- службовці підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, наділені в силу своїх службових обов'язків і функцій правом розпорядження матеріальними цінностями;
- особи, які відають обліком матеріальних цінностей, контролем за їх використанням і ведуть облік виконаної роботи. До таких осіб належать завгоспи, завідувачі складськими приміщеннями, бухгалтери, ревізори.

Відповідно до закону службовими особами є також особи, які тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Таке тимчасове виконання зазначених функціональних обов'язків може мати місце при тимчасовій заміні осіб, які перебувають на лікарняному, у відпустці або звільнених з посади за відповідним наказом, розпорядженням.

Обов'язки службової особи можуть виконуватись і за спеціальним повноваженням. Це має місце на практиці, коли працівнику, який не є службовою особою, доручають виконання будь-яких посадових обов'язків, покладаючи на нього виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (обов'язків).

Відповідно до викладеного суспільно-небезпечне діяння може бути кваліфіковано як злочин у сфері службової діяльності у наступних випадках:

- якщо його вчинила службова особа;
- якщо при цьому мало місце порушення обумовлених її службовим (посадовим) становищем обов'язків;
- якщо мало місце заподіяння істотної шкоди чи тяжких наслідків.

Отже, в будь-якому випадку при вчиненні злочину в сфері службової діяльності службова особа використовує своє службове становище для досягнення своїх корисливих цілей або через іншу особисту зацікавленість [4], або виконує свої службові обов'язки неналежним чином, у результаті чого завдає істотної шкоди державним чи суспільним інтересам або захищеним законом правам та інтересам громадян (службова недбалість — ст. 367 КК).

Об'єкт злочину є одним з чотирьох елементів складу злочину. Проблема об'єкта є надзвичайно актуальною та одночасно дуже складною у кримінальному праві. Вона має велике теоретичне і практичне значення та містить у собі досить широке коло питань: з'ясування самого поняття об'єкта злочину та його місця у загальному визначенні злочину; з'ясування значення об'єкта для держави і суспільства з метою встановлення ступеня суспільної небезпеки протиправного діяння, що посягає на нього; вибір правильної кваліфікації злочину; використання даних об'єкта для характеристики інших трьох елементів складу злочину.

Кожен злочин має свій об'єкт злочинного посягання. Ще півстоліття тому А. Трайнін обґрунтовано стверджував, що "злочину, який ні на що не посягає, у природі не існує" [11]. Будь-який злочин посягає на суспільні відносини, що існують у певній країні. Тому об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину є тотожні поняття. Визначення об'єкта злочину дає можливість встановити межі злочинного, відокремити злочин від незлочинних діянь, а також від правопорушень. За ознакою єдиного родового об'єкта (або групи родових об'єктів) формуються особливі частини кримінального кодексу.

У теорії кримінального права об'єкт злочину поділяють на загальний, родовий (спеціальний) і безпосередній. Така класифікація, запропонована В. Д. Меншагіним у 1938 р., стала загальноприйнятою, нині її широко застосовують більшість вчених-криміналістів.

Загальним об'єктом злочину вважається сукупність захищених кримінальним законом суспільних відносин. Причому необхідно відзначити, що не всякі суспільні відносини будуть об'єктом злочину, а тільки такі, які потребують кримінально-правової охорони. У ст.1 Кримінального кодексу України перелічуються ці відносини: суспільний лад України, політична та економічна система країни, власність, особистість, права і свободи громадян, правопорядок. Ці суспільні відносини можуть змінюватись. Тому цілком обґрунтованою є точка зору В. Я. Тація, що "загальним об'єктом (злочину) є не постійна система суспільних відносин, а рушійна (змінювальна) система, цілком залежна від кримінального закону (наприклад, у зв'язку з криміналізацією або декриміналізацією суспільно-небезпечних діянь), зі зміною якого змінюється об'єкт кримінально-правової охорони" [10].

"Родовий (груповий) об'єкт, — пише В. Я. Тацій, — це об'єкт, що охоплює визначене коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, які мають охоронятися в силу цього єдиним комплектом взаємопов'язаних кримінально-правових норм" [10].

Подібні формулювання родового об'єкта наводили раніше також російські вчені. А. А. Піотковський зазначав, що родовий об'єкт — це "визначена категорія суспільних відносин". Г. А. Кригер стверджував, що родовий об'єкт поєднує більш-менш широке коло однорідних взаємозалежних відносин і визначає характер суспільної небезпеки цілої групи злочинців, що проти них спрямовані. При цьому зазначимо, що характер суспільно-небезпечних наслідків дає можливість не тільки зібрати подібні злочини в одну главу Особливої частини Кримінального кодексу, а й послідовно розмістити ці глави.

Об'єктом злочину у сфері службової діяльності є діяльність органів влади, що відповідає інтересам окремих громадян, суспільства й держави, а також встановлений порядок керування підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності й господарювання.

Злочини у сфері службової діяльності характеризуються заподіянням істотної шкоди державним чи суспільним інтересам, захищеним законом правам та інтересам окремих фізичних або юридичних осіб.

Такі злочини можуть також спричиняти тяжкі наслідки, тому законодавство визнає цей факт обтяжуючими відповідальність обставинами.

Службовий злочин слід відмежовувати від дисциплінарного чи адміністративного проступку за злочинними наслідками.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу, службовими особами також є іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в п.1 цієї примітки.

Згідно із Законом України "Про правовий статус іноземців" [7], іноземцями визнаються іноземні громадяни — особи, які належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, а також особи без громадянства — особи, які не належать до громадянства будь-якої держави.

Отже, злочин у сфері службової діяльності — це суспільно-небезпечне діяння, вчинене навмисно чи з необережності службовою особою, тобто особою, яка всупереч інтересам служби грубо порушує нормальну діяльність органів влади, а також органів управління підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності й господарювання, і завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Таким чином, відповідно до норм Кримінального кодексу безпосередньо до злочинів у сфері службової діяльності належать такі:

1) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу);

2) перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 Кримінального кодексу);

3) службове підроблення (ст. 366 Кримінального кодексу);

4) службова недбалість (ст. 367 Кримінального кодексу);

5) одержання хабара (ст. 368 Кримінального кодексу);

6) давання хабара (ст. 369 Кримінального кодексу);

7) провокація хабара (ст. 370 Кримінального кодексу).

Література

1. *Бантишев О.* Відповідальність за злочин в сфері службової діяльності // Юрид. журн. — 2003. — № 7 (13). — С. 69–77.

2. *Гавриш С. Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства. — Х., 1994. — 640 с.

3. *Дулов А. В.* Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами. — М.: Народное образование, 1985.

4. *Кримінальний* Кодекс України: прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р. // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 21. — Ст. 364, 368.

5. *Матішевський П. С.* Кримінальне право України: Особлива частина. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 896 с.

6. *Панов Н.* Преступление: методические аспекты исследования и отражения в уголовном законодательстве // Пробл. законности. — 1999. — № 30. — С. 122.

7. *Про правовий* статус іноземців: Закон України від 4 лютого 1994 р. № 3929-XII (із змін., внесеними згідно із Законом від 18 січня 2001 р. № 2247-III).

8. *Про судову* практику в справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р., № 5.

9. *Светлов А. Я.* Ответственность за должностные преступления. — К.: Наук. думка, 1978. — 303 с.

10. *Таций В. Я.* Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. — Х.: Изд-во Харьк. гос. ун-та, 1988. — 160 с.

11. *Трайнин А. Н.* Общее учение о составе преступления. — М., 1957. — 364 с.

Исследованы наиболее актуальные вопросы уголовной ответственности за служебные преступления исходя из объективной и субъективной сторон. Предложен анализ отдельных видов служебных преступлений, которые относят к наиболее серьезным формам антигосударственной деятельности.

This article contains the research of the most actual issues of the criminal amenability for official crimes, the objective and subjective sides, the individualized analyzes of the separate types of the official crimes, which are considered to be the one of the most serious forms of the anti-State activities.

Надійшла 30 травня 2007 р.

УДК 340.114+340.141+34.02

С. Д. РЯБЕНКО
Інститут права МАУП, м. Київ

ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 2(16), с. 231–236

Досліджено давньоруські писемні джерела, що збереглися до наших днів, а також праці провідних українських, російських і радянських учених, які розкривають поняття та сутність звичаю в Київській Русі. На підставі цього дослідження зроблено аналіз ролі та значення звичаю як джерела права власності в період існування Київської Русі.

У процесі дослідження правової природи звичаю в його історичному аспекті питання про існування та функціонування звичаю як одного із джерел українського права власності в епоху існування Київської Русі має особливе значення. Об'єктом дослідження переважної більшості вчених є суспільно-політичний лад, історія князівських династій, які складалися на українських землях, що у ті часи входили до складу Київської Русі, культура, побут і господарська діяльність населення [4; 5; 13; 16; 17]. Значна частина праць у галузі історії права України здебільшого присвячена або дослідженню права власності більш пізнього періоду в історії України [3; 6; 7], або переносять основний акцент на виникнення та існування права з позиції філософської категорії [8], чи етнографічні аспекти такого існування [9]. Деякі дослідники, наприклад М. Грушевський, Н. Полонська-Василенко, зосереджують свою увагу на аналізі писемних джерел права Київської Русі, насамперед на договорах X ст. між київським князем Олегом та імператорами Візантії та Руській Правді та міжнародних договорах, які укладалися князями Київської Русі із правителями європейських держав, народами Поволжя та вождями східних кочових племен [13, *250–255*]. Натомість, такому важливому аспекту, як дослідження суто звичаю як джерела права Київської Русі, насамперед права власності, дослідниками все ще приділяється неналежна увага.

Проте, як уже зазначалося вище, саме період існування Київської Русі є одним із найважливіших в розрізі його значення та впливу на подальше формування і розвиток українського національного права. Така особливість, на нашу думку, полягає у наступному. По-перше, саме Київська Русь була першою із держав, що виникла та існувала на території сучасної України впродовж майже 400 років [17, *28*; 12, *192*], право якої виникло та розвивалося насамперед орієнтуючись переважно на власне звичаї та традиції народу, що входив до складу Київської Русі, а не навпаки, хоча певною мірою не можна виключати і зворотних випадків, а також випадків запозичення певних норм із правових систем сусідніх країн, переважно з Візантії [9, *20*].

По-друге, саме у період Київської Русі виникла або зародилася значна частина норм звичаєвого права, що у більшості своїй проіснували майже без змін або із певними змінами аж до середини XVII — початку XVIII ст., а деякі збереглися навіть і до наших днів (звичай набуття права власності на приблудну (бездоглядну) худобу) [9, *58*].

Говорячи про часи Київської Русі, вчені-дослідники, як правило, поділяють їх на кілька етапів. Так, О. Івановська виокремлює два таких етапи: докняжий етап, тобто етап, під час якого ще не існувало єдиної централізованої влади Київського князя над усіма землями Київської Русі, а східнослов'янські племена та племінні союзи лише починали об'єднуватися між собою в єдину державу (приблизно до середини IX ст.), та земсько-князівський етап, що тривав від середини

© С. Д. Рябенко, 2007

IX ст. до другої половини XIV ст., коли українські землі та князівства, що утворилися із послабленням централізованої влади Київського князя, стали частиною Великого Князівства Литовського [9, *13*]. В історично-правовій літературі зустрічаються також інші класифікації, наприклад М. Котляра, яка включала етап утворення першої східнослов'янської держави у Наддніпрянщині на початку IX ст., етап утворення "Руської землі" у широкому значенні, себто власне Київської Русі до часів Ярослава Мудрого, та період феодальної роздробленості й занепаду [12, *191*], Н. Полонської-Василенко: етап початку української державності, розквіт держави України-Русі, етап розкладу і занепаду єдиної держави [13, *9–10*] та ін.

Проте, як вбачається, всі зазначені класифікації побудовані таким чином, щоб передусім враховувати саме історичний аспект, а не правовий аспект існування та розвитку Київської Русі. Тому, на нашу думку, більш прийнятною у рамках цього дослідження є класифікація, запропонована О. Івановською. Беззаперечною перевагою такої класифікації є той факт, що за допомогою її існує можливість чітко відокремити один від одного два важливі періоди існування звичаю як джерела права власності, а саме періоду беззаперечного панування звичаю як головного регулятора суспільних правових відносин, у тому числі у сфері власності, та періоду, коли з боку держави здійснюються перші спроби кодифікації такого звичаю, перетворення його на норми писаного права шляхом закріплення у кодифікованих збірниках.

Розглядаючи докнязівський етап існування звичаю як джерела права, дослідники відзначають певні характерні особливості зазначеного етапу: панування місцевих і племінних звичаїв, що мали локальний характер, діяли лише у межах певних місцевостей або племен (племінних союзів) та могли мати безліч варіацій застосування [9, *14*].

На жаль, в сучасних умовах є практично неможливим здійснити обмеження зазначеного етапу якимись певними чіткими хронологічними рамками. Більшість дослідників схильні відносити кінець так званого докнязівського етапу на другу половину IX ст. [9, *13*; 11, *151*; 13, *95–97*; 17, *37*]. Суспільно-політичний устрій східних слов'ян на цьому докнязівському етапі можна охарактеризувати як первіснообщинний, що на більш пізніх етапах поступово переходив до феодального. Хоча, за твердженням істориків, на цьому етапі до ствердження сильної князівської влади значною мірою переважали відносини, більш притаманні саме первіснообщинному, а не феодальному ладу — наприклад, земля і худоба залишалися спільною власністю всіх членів племені, що утворювали одну велику сім'ю [17, *28*].

Говорячи про цей етап, необхідно також зазначити, що на його початковій стадії не можна з упевненістю говорити про існування якихось більш-менш чітко виражених звичаїв, які характеризували відносини між людьми з приводу власності. Так, первісна людина, подібно до тварини, була лише "володільцем" того, що вона сама могла захистити, і лише настільки, наскільки могла захистити це певне благо від посягань інших претендентів. В основі такого "володіння" лежала лише груба фізична сила, і таке "володіння" у будь-якому разі не було власністю в її сучасному значенні [15, *59*].

Правові звичаї складалися на території Київської Русі поступово, шляхом застосування до однакових випадків чи відносин усім відомого правила, виробленого правовою свідомістю народу під впливом історичних умов його життя. Узгодження цього правила із релігійними та юридичними поглядами народу і створювали цьому правилу фізіологічно-примусову силу звички, або звичаю [11, *214*].

Створення та санкціонування звичаєво-правових норм з боку держави відбувалося вже, власне, на другому періоді — земсько-князівському. На цьому етапі, коли виникає єдина держава із єдиним центром, що підпорядковує собі племінні союзи східних слов'ян, поряд із місцевими та племінними звичаями починає утворюватися вже певна система юридичних правил і установок. Дослідники відзначають, що суспільні відносини в Київській Русі регулювалися за допомогою норм звичаєвого права, що, як і за доісторичної доби, було основним джерелом права [19].

Існування звичаю та його важливе місце в тогочасному давньоруському суспільстві підтверджується і деякими писемними пам'ятками історії, що збереглися до наших днів: "Повість Временних Літ", договори із Візантією IX ст., "Руська Правда" князя Ярослава Мудрого. О. Івановська вказує на те, що в укладених князем Олегом із Візантійськими імператорами договорах згадується про існування вже у 907–911 рр. своєї, досить високо розвинутої системи, звичаєвого права Київської Русі, так званого "закону руського" [9, *16–17*]. В. Ключевський прямо співвідносить зазначений "закон руський" із звичаєвим правом язичницької на той час Русі [11, *219*]. Зазначену точку зору поділяє Б. Греков, який вважає також, що згадувані вище договори свідчать про існуван-

ня в Київській Русі високо розвинутого інституту права приватної власності, зазначаючи, що "всі знані та "обтяжені" владою мужі були великими землеволоділцями. І що особливо важливо для нас підкреслити зараз, — землеволоділцями не з учорашнього дня, а такими, що мають свою довгу історію, що встигли зміцніти у своїх вотчинах" [4, *524*]. Н. Полянська-Василенко наводить думку дослідника М. Чубатого, із якою погоджується сама, про те, що на той час "система українського права відповідає вже розвиненому суспільству" [13, *250*].

Проте В. Рубаник наводить і точку зору іншого дослідника — Д. Самоквасова, який не погоджується із сказаним вище і, спеціально підкреслюючи цей момент, говорить про відсутність у джерелах прямих вказівок на існування інституту приватної власності в Київській Русі епохи договорів із греками [15, *161*]. Аналіз текстів деяких із договорів, укладених київськими князями із правителями Візантії, дає змогу зробити висновки про те, що зазначеними договорами насамперед встановлювався порядок успадкування майна, яке залишилося на території саме Візантії, а не Київської Русі, після смерті там варяга або русича (руса), що служив при дворі імператора. Вказані вище договори ніяким чином не стосувалися відносин власності, які існували саме всередині Київської Русі між різними верствами населення. Окрім того, зазначені договори є передусім угодою двох суб'єктів міжнародного права, двох держав (народів), від імені яких виступали їхні правителі, а отже, суттєвий вплив на зміст їх норм справило не лише власне звичаєве право Київської Русі (закон руський), а й норми візантійського, як більш розвинутого права, і навіть, можливо, норми права інших народів, наприклад шведського або норвезького, оскільки у складі дружини київського князя на той час було чимало представників скандинавських народів (так званих варягів). Ця думка поділяється В. Рубаником, який також наводить слова П. Цитовича про те, що ці договори були, власне, двосторонньою угодою між греками з одного боку та скандинавами (варягами) — з іншого [15, *170–171*]. Таким чином, на нашу думку, неправильним є твердження про те, що вже на початку земсько-князівського періоду в Київській Русі існувала високорозвинена система відносин власності, у тому числі приватної. Більш слушною є думка про те, що звичаєве право давньоруської держави на той час тільки починало проводити розмежування між власне "власністю" як станом належності певної речі (майна) до певної особи та початковим правом власності як таким, що виникло при регулюванні існуючих відносин діючими на той час нормами права. В. Рубаник наводить думку російського правника В. Сергеєвича про те, що на той час звичаєве право Київської Русі не містило у собі термінологічного визначення права власності як такого, оскільки зміст такого права був безособовим і залежав від того, хто саме виступав суб'єктом такого права власності і що фігурувало в якості його об'єкта [15, *162*].

Значна частина звичаїв у сфері права власності, які існували в період Київської Русі на землях сучасної України, були згодом кодифіковані в одному із найдавніших пам'ятників власне українського звичаєвого права, а саме у "Руській Правді" Ярослава Мудрого. Єдиного погляду на зазначений збірник у дослідників немає й досі. Дослідники вважають його або приватним юридичним збірником, складеним якимось давньоруським знавцем законів для своїх власних потреб [11, *207*; 13, *252*], або єдиним кодексом, у який князем Ярославом Мудрим було зведено всі існуючі на той час правові норми та якому всі мешканці Київської Русі мали слідувати свідомо [17, *46*], або наслідком санкціонованої діячами церкви спроби створити кодекс, який би відтворював всі існуючі на Русі норми звичаєвого права стосовно до принесених церквою або змінених під її впливом понять та відносин [11, *215–216*]. Існує також думка про те, що "Руська Правда" була лише перекладом і перетлумаченням народної свідомості у право, в рядки, статті та букви закону, а Ярослав Мудрий не був її автором або творцем, а лише збирачем і видавцем юридичних переконань свого періоду [15, *16*].

Проте всі зазначені вище дослідники погоджуються між собою в тому, що текст "Руської Правди" складається із правових звичаїв, які існували у той час на території Київської Русі та були певним чином кодифіковані в єдиному письмовому акті. З огляду на це, аналізуючи окремі положення "Руської Правди", можна встановити певні види звичаїв, які діяли в давньоруській державі та за допомогою яких здійснювалося регулювання відносин власності.

У тексті "Руської Правди" неодноразово згадується досить широкий спектр різноманітних видів речей (майна), які за сучасною класифікацію належали б до рухомих речей (майна). Це і худоба (ст. 33), і кінь (ст. 26, 28), одяг (ст. 28), тік і збіжжя (ст. 34), "лодья" (човен) (ст. 79 "Широкої Правди"), бджоли (ст. 76 "Широкої Правди"),

мисливські собаки, ловчі птахи, дичина у клітці [10, *35*; 11, *207*]. Зміст окремих норм "Руської Правди" дає змогу дійти висновку про існування відмінностей між правовим статусом певних речей (майна). Ст. 33–35 "Руської Правди" вказують на досить суттєву різницю між худобою, збіжжям на току та в ямі, конем, який належав князю (за їх крадіжку нормами "Руської Правди" встановлювалися різні розміри штрафних санкцій). Аналіз цих правових санкцій дає нам змогу зробити висновок про те, що певне рухоме майно, як-от збіжжя (зерновий хліб), мало за нормами звичаєвого права в тогочасній Київській Русі більш високий статус, аніж інше, також рухоме майно, — худоба, коні.

Хоча норми звичаєвого права і не містили у собі спеціальної термінології для позначення таких правових категорій, як "право власності" та "право володіння", проте, як стверджує дослідник В. Рубаник, на практиці різниця між цими двома правовими категоріями існувала доволі чітка [15, *173*]. На підтвердження цього можна навести норми ст. 11 "Короткої Руської Правди", в якій чітко встановлюється обов'язок особи, що набула права володіння на челядника (холопа) після його втечі, сплатити попередньому власникові суму в 3 гривні. Ст. 13 "Короткої Руської Правди" надає власникові права на витребування свого загубленого майна від особи, яка заволоділа ним. Можна з упевненістю вказати на те, що тогочасне звичаєве право Київської Русі фактично розмежовувало такі поняття. як "правомірне" (яке передбачало обов'язок володільця повернути законному власникові набуте майно — ст. 28 "Короткої Руської Правди") та "неправомірне володіння" (коли володілець повинен був не тільки повернути законному власнику майно, а й додатково сплатити йому штраф за завдану шкоду — ст. 13 "Короткої Руської Правди"). Думки про існування різниці між "правом власності" та "правом володіння" дотримується і О. Івановська [9, *57*].

Що ж до того факту, що в тексті "Руської Правди" зовсім не згадується нерухоме майно, то О. Івановська робить із цього цілком слушний висновок про те, що у тогочасному звичаєвому праві Київської Русі нерухоме майно не мало у структурі права власності такого значення, яке має тепер [9, *54*].

Проте важливим фактом, на який треба звернути увагу, є те, що тогочасне звичаєве право відносило до об'єктів права власності, окрім майна (речей), ще й людину. У тексті "Короткої Руської Правди" (ст. 8, 22, 29, 37 та ін.) містяться відомості про "княжих отроків", "челядників (холопів)", що можуть перебувати у власності певної особи чи суб'єкта правовідносин (князя, боярина чи монастиря), і за крадіжку яких власникові має бути сплачено певний штраф. О. Івановська говорить про існування в Київській Русі звичаю у вигляді кріпосного права [9, *18*], а ст. 118 "Широкої Руської Правди" вказує навіть про "купівлю холопів".

Окремо слід зупинитися на такому об'єкті права власності, як земля, про який зазначається у ст. 71 ("Аже разнаменаеть борт"), ст. 72 ("Аще межю перетнеть бортную или ролеиную розореть или дворную тыномь перегородить межю") [14, *69*]. Звичаєм встановлювалися штрафи за порушення права землеволодіння, яке полягало у знищенні межі ділянки, межового знака, виконаного на дереві, та ін.

О. Івановська зазначає, що в процесі еволюціонування суспільних відносин розвиток права власності на землю йшов спочатку від права на земельну ділянку під обробку (тобто фактично сучасна юридична наука могла б визначити це як право користування землею, яке належить певній окремій особі), тоді як луки й пасовища залишалися у спільній власності громади. Водоймища і ліси також спочатку належали громаді, а згодом перетворилися на власність окремих осіб [9, *55*]. Це дає нам змогу дійти висновку, що у звичаєвому праві Київської Русі в земсько-князівський період фактично вже існував поділ права власності на землю на право індивідуальної (приватної) власності окремої особи на певну ділянку, право спільної власності територіальної громади на луки, пасовища, водойми та ліси, а також право власності держави на так звану "нічийну", себто ніким не зайняту землю чи земельні ділянки [9, *56*; 13, *225*]. В. Рубаник вказує на існування у звичаєвому праві Київської Русі сімейно-індивідуальної, суспільної форм власності на землю та державних земель [15, *180*].

Звичаєве право Київської Русі містило у собі декілька способів набуття земельних ділянок у власність. До них належали, зокрема, займанщина або заїмка (окупація нічийних земель із позначенням приналежності певним знаком) [9, *55*; 15, *181*], надання уповноваженим державним органом нічийної земельної ділянки в наділ особі, що її зайняла [9, *56*], пряме захоплення земельних ділянок у сусідських територіальних громад (так зване "окняжіння" або "обоярювання" земель), набуття земельних ділянок на підставі цивільно-правових угод чи у спадок [15, *181*; 17, *60–61*]. На інші види речей (майна) звичаєве право Київсь-

кої Русі встановлювало приблизно такі самі способи набуття права власності на них, за деякими винятками. Наприклад, право власності на річ, яку було знайдено і власник якої невідомий, переходило до держави. Право власності на скарб, знайдений на своїй землі, або скарб, знайдений на чужій землі, із дозволу власника переходило до особи, яка знайшла такий скарб [9, *58*].

Про те значення, яке мало право власності в Київській Русі, свідчить також і твердження В. Ключевського, зроблене ним на підставі аналізу норм звичаєвого права, про те, що майно людини, у тому числі засоби виробництва, цінувалися у Київській Русі інколи навіть вище, аніж життя та здоров'я самої людини. Недоторканність майна забезпечувалася самою особою його власника [11, *243*].

Здійснене нами дослідження звичаю як джерела права власності в Київській Русі дає нам змогу зробити наступні висновки:

1. Значна частина норм звичаєвого права, які існували на території нашої держави, зародилася саме за часів першої східнослов'янської держави із центром у Києві та значною мірою проіснувала майже без змін або із певними змінами майже до середини XVII — початку XVIII ст., а деякі збереглися навіть і до наших днів, у переважній більшості набувши свого закріплення у нормативно-правових актах, виданих уповноваженими на те органами державної влади.

2. Виникнення звичаїв, які регулювали право власності, розпочалося на першому, так званому доknязівському етапі, набуло свого розвитку на земсько-князівському етапі, коли значна їх частина була кодифікована у тексті "Руської Правди".

3. Звичаєве право у сфері власності в Київській Русі виникло і склалося на основі місцевих і племінних звичаїв, що мали локальний характер, діяли лише у межах певних місцевостей або племен (племінних союзів) та могли мати безліч варіацій застосування.

4. Значний, хоча й не переважний вплив на розвиток звичаю мало існування певної системи заборон (табу).

5. У звичаєвому праві Київської Русі був відсутній поділ на рухомі та нерухомі речі (майно), хоча звичай і виділяв різноманітні види (групи) існування рухомого майна. Об'єктом права власності на відміну від сучасних норм права за звичаєм могла бути також людина.

6. Звичай встановлював різницю між правом власності та правом володіння, правомірним і неправомірним володінням.

7. Звичай встановлював наступні способи набуття права власності на об'єкти такого права: займанщина, отримання в наділ (дарунок від князя), захоплення, цивільно-правові угоди, спадщина.

Література

1. *Цивільний* кодекс України. — К.: Парлам. вид-во, 2004. — 352 с.
2. *Білецький Л.* Руська Правда та історії її тексту / За ред. Ю. Книш. — Вінніпег: Укр. вільна академія наук в Канаді, 1993. — 166 с.
3. *Гошко Ю. Г.* Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. / НАН України. Ін-т народознавства. — Л., 1999. — 336 с.
4. *Греков Б. Д.* Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века. — М.; Л.: АН СССР, 1946. — 961 с.
5. *Гримич М. В.* Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців XIX — початку XX ст. — К., 2004. — 588 с.
6. *Грозовський І. М.* Звичаєве право запорізьких козаків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НЮАУ ім. Я. Мудрого. — Х., 1998. — 17 с.
7. *Жовтобрюх М. М.* Звичаєве право: сутність, генеза, чинність: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. юрид. акад. внутрішніх справ МВС України. — К., 2002. — 19 с.
8. *Івановська О. П.* Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: Навч. посіб. — К.: ЕксОб, 2002. — 264 с.
9. *Карамзин Н. М.* История Государства Российского. — М.: Наука, 1991. — Т. 2–3. — 832 с.
10. *Ключевский В. О.* Сочинения. Курс русской истории. — М.: Гос. изд-во полит. лит., 1956. — Т. 1. — 428 с.
11. *Малий* словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. — К.: Либідь, 1997. — 464 с.
12. *Полонська-Василенко Н.* Історія України. — К.: Либідь, 1993. — Т. 1. — 592 с.
13. *Правда* Русская: Пространная редакция // Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. — Т. 1: Законодательство Древней Руси / Отв. ред В. Л. Янин. — М.: Юрид. лит., 1984. — 447 с.
14. *Рубаник В. Е.* Собственность в истории российской и украинской систем права: общее и особенное (отношения собственности в восточнославянской традиции правового регулирования: историко-правовое исследование). — Х.: Консум, 2004. — 520 с.
15. *Рыбаков Б. А.* Рождение Руси. — М.: АиФ Принт, 2003. — 447 с.
16. *Субтельний О.* Україна. Історія. — К.: Либідь, 1994. — 736 с.
17. *Цивільне* право України: Підруч.: У 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Догерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 864 с.
18. *Яковлів А.* Українське право. Історичний нарис. — http: // litopys. org. ua/cultur/cult15. htm

Досліджено роль та значення звичаю як джерела права власності в Київській Русі. Проаналізовано основні писемні джерела Давньої Русі, які містять у собі звичаєво-правові норми, за допомогою яких регулювалися правовідносини власності. Розглянуто праці провідних українських, російських і радянських учених — правників та істориків, які присвячено дослідженню історії держави і права Київської Русі.

Исследованы роль и значение обычая как источника права собственности в Киевской Руси. Проанализированы основные письменные источники Древней Руси, которые содержат в себе обычно-правовые нормы, с помощью которых осуществлялось регулирование правоотношений в сфере собственности. Рассмотрены труды ведущих украинских, российских и советских ученых — юристов и историков, посвященные изучению истории государства и права Киевской Руси.

The article is devoted to research the role and importance of custom as source of the right of property in the Kyiv Rus. In the work is investigated and analyzed the basic written sources of Ancient Rus, which contain the common law 'norms, that regulates the legal relations in the sphere of property. In the article the works of basic Ukrainian, Russian and Soviet scientists of law and history are considered.

Надійшла 30 травня 2007 р.

УДК 35.073.51.004.14

В. В. ПАВЛЕНКО
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 2(16), с. 237–240

Із застосуванням Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, документів Головдержслужби досліджується функціонування і проходження державної служби в Україні.

У ході соціально-економічних реформ і політичних перетворень в Україні особливе місце належить державній службі. Будучи частиною механізму державного управління, вона має стати основним засобом практичної реалізації складних суспільних відносин і процесів демократичної, правової держави.

Концепція адміністративної реформи в Україні, основні положення якої Указом Президента України покладено в основу здійснення реформування системи державного управління, передбачає відповідний розвиток та вдосконалення державної служби, становлення її справді професійною, високоефективною, соціальною та авторитетною [2].

Ефективність державної служби значною мірою залежить від професіоналізму державних службовців, їхніх моральних якостей і ділової активності. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває вдосконалення проходження державної служби, залучення на роботу в державні органи нового покоління державних службовців.

Таким чином, формування сучасної, добре відлагодженої та ефективно діючої державної служби належить до пріоритетних напрямів перетворень, що мають здійснитись у ході широкомасштабної адміністративної реформи в Україні. Про це свідчить також Стратегія реформування системи державної служби, затверджена Указом Президента України 19 квітня 2000 р. [3].

Зазначимо, що саме державний механізм є основною ланкою у структурі влади. Цей механізм приводиться в дію людьми, а його функції залежать від кадрового складу. Отже, питання комплектування організованої діяльності державного механізму здобувають одне з першорядних значень.

Метою цієї статті є комплексне опрацювання теоретико-методологічних аспектів, визначення змісту та організаційно-правових особливостей державної служби в Україні як системи, а також її компонентів. Нормативну та інформаційну основу дослідження складають Конституція та закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, документи Головдержслужби. Оскільки дослідження має комплексний характер, разом з юридичною вивчалася політична та соціологічна література, публікації у пресі.

Актуальність зазначеної тематики привертала й нині привертає увагу вітчизняних науковців (Авер'янов В. Б., Александров Ю. В., Бандурка О. М., Голосніченко І. П., Грошевий Ю. М., Гусарєв С. Д., Додін Є. В., Дубенко С. Д., Калюжний Р. А., Коваленко В. В., Коваленко Ю. І., Колодій А. М., Короткін В. Г., Ківалов С. В., Мельник М. І., Мостовий Г. І., Мотренко Т. В., Олійник А. Ю., Сущенко В. Д., Тацій В. Я., Толстоухов А. В., Шаповал В. М., Шемшученко Ю. С., Штефан В. В., Шмоткін О. В.), які дослідили сутність, зміст, форми діяльності державних органів у механізмі держави, напрями їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Розглянемо законодавчі та нормативно-правові акти, які сьогодні регулюють відносини у сфері державної служби:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Сама ідеологія чинної Конституції дає змогу го-

© В. В. Павленко, 2007

ворити про потенційну можливість функціонування державної служби і розкриває її соціальний характер. Конституційні основи функціонування інституту державної служби:

- забезпечення суспільного балансу і вираження соціальних інтересів — визначення оптимальної системи організації державної влади;
- установча — створення конституційно-правового інституту державної служби;
- організаційна — визначення за допомогою конституційного апарату основних параметрів побудови і функціонування інституту державної служби;
- юридична — визначення основ законодавчого регулювання державно-службових повноважень відносно різних гілок влади;
- ідеологічна — визначає систему поглядів, ідей щодо місця і ролі державної служби, прав людини і громадян на державну службу, формування громадського суспільства (ст. 38 визначає рівний доступ громадян до державної служби, ст. 64 — конституційні права і свободи громадян, ст. 55 — механізм захисту інтересів громадян, ст. 8 — верховенство права та ін.).

2. Міжнародно-правові документи стосовно питань державної служби:

2.1. *Загальна декларація прав людини*, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., яка визначає право рівного доступу кожної людини до державної служби та управління.

2.2. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* від 16 грудня 1966 р.;

2.3. *Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку*, прийнятий на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р.

2.4. *Конвенція Міжнародної організації праці про дискримінацію* від 1958 р., яка визначає рівний підхід і можливості при прийомі на роботу.

3. Закон України "Про державну службу" від 16 грудня 1993 р. — регулює суспільні відносини, що охоплюють діяльність держави щодо створення правових, організаційних, економічних і соціальних умов реалізації громадянами України права на державну службу, а також визначає загальні засади діяльності, статус державних службовців, які працюють у державних органах і державному апараті, зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 11 липня 1995 р. № 282/95-ВР, від 5 жовтня 1995 р. № 358/95-ВР, від 22 березня 1996 р. № 96/96-ВР, від 13 травня 1999 р. № 647-XIV, від 7 червня 2001 р. № 2493-III, від 16 січня 2003 р. № 432-IV, від 15 травня 2003 р. № 762-IV, також Законом України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 7 червня 2001 р. № 2493-III.

4. Спеціальні закони — регламентують державно-службові відносини (закони України "Про місцеві державні адміністрації", "Про митну службу", "Про прокуратуру України", "Про Збройні Сили України", "Про міліцію", "Про боротьбу з корупцією" та ін.).

5. Укази Президента України — забезпечують можливість встановлення механізму швидкого правового регулювання сфери відносин державної служби. Серед документів цього рівня важливе значення мають такі:

5.1. *Стратегія реформування державної служби в Україні*, розроблена на період 2000–2004 рр. і затверджена Указом Президента України від 14 квітня 2000 р. № 599/2000, визначає напрями забезпечення результативності і стабільності функціонування державних органів влади відповідно до їх завдань, повноважень, компетенції на конституційних засадах в контексті проведення адміністративної реформи.

5.2. *Указ Президента України* про підвищення ефективності системи державної служби від 11 лютого 2000 р. № 208/2000.

5.3. *Укази Президента України*: "Про затвердження Програми кадрового забезпечення державної служби та програми роботи із керівниками державних підприємств, установ та організацій" від 10 листопада 1995 р. № 1035/95, "Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців" від 30 червня 1995 р. № 398/95.

5.4. *Указ Президента України* "Про день державної служби" від 4 квітня 2003 р. № 291/2003, яким встановлено в Україні професійне свято — День державної служби, яке відзначається щорічно 23 червня — у День державної служби Організації Об'єднаних Націй.

5.5. *Указ Президента України* "Про концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу" від 5 березня 2004 р. № 278/2004, спрямований на подальше вдосконалення інституту державної служби в Україні в рамках адаптації його до стандартів Європейського Союзу, що, зрештою, сприятиме більш повній реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, наданню їм у належному обсязі якісних державних послуг.

6. Постанови Кабінету Міністрів України — затверджують певні положення, правила

функціонування державної служби (постанови від 12 вересня 1995 р. № 847 "Про затвердження положення про формування кадрового резерву", "Про управління державною службою" від 2 квітня 1994 р. № 209, "Про проведення атестації від 28 лютого 2000 р. № 1922, "Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад" від 15 лютого 2002 р. № 169 та ін.). Особливе місце в документах цього виду займає Наукова програма дослідження розвитку державної кадрової служби та вдосконалення кадрового забезпечення державного управління, затверджена постановою КМУ від 8 серпня 2002 р. № 953.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України: "Про затверджений перелік керівників структурних підрозділів центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, які призначаються та звільняються з посад відповідно Кабінетом Міністрів України, міністрами, керівниками інших центральних органів державної виконавчої влади та керівниками місцевих органів державної виконавчої влади", "Про віднесення посад працівників державних органів до відповідних категорій державних службовців" та ін.

8. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 р. — визначає порядок юридичної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності (перевищення влади або службових повноважень, службове підроблення, службова недбалість, давання, одержання або провокація хабара).

9. Інші нормативні акти, які приймаються міністерствами та відомствами України (наказ Міністерства фінансів "Про затвердження інструкції про службові відрядження " від 15 травня 1995 р. № 80, наказ Міністерства охорони здоров'я "Про порядок видачі медичної довідки про стан здоров'я претендентів на посади керівників, заступників керівників центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій" від 10 січня 2000 р. № 23).

Сучасний правовий інститут державної служби — це система правових норм, які регулюють відносини, що складаються в процесі організації самої державної служби, статусу державних службовців, гарантій і процедур його реалізації, а також механізму проходження державної служби [2]. Отже, правове регулювання державної служби поділяються на три великих блоки в системі державно-службових відносин [3]:

1) формування системи державної служби;

2) створення правового статусу державних службовців і гарантій його здійснення;

3) механізм проходження державної служби.

Підсумовуючи викладене вище про державну службу, варто ще раз відзначити тісний зв'язок цієї служби з державою. Державна служба — це самостійний вид трудової діяльності, яку здійснюють люди (державні службовці). Ця діяльність виконується професійно і покликана забезпечити виконання повноважень, покладених на державні органи.

Державна служба в Україні не має своєї багатої історичної спадщини, а відтак, необхідного у цій сфері досвіду. Історично склалося так, що Україна постійно перебувала під владою інших держав, а тому змушена була підкорятися їх законам і прямувати слідом за ними, а не обирати шлях власного розвитку. Можливість такого вільного вибору до розвитку держави Україна отримала лише у 1991 р., після набуття статусу незалежної і суверенної держави. Саме з того часу почалася розбудова нашої держави у всіх сферах, зокрема у сфері державного управління та місцевого самоврядування.

Зрозуміло, що за такий короткий період дуже важко створити бездоганно діючу та оптимально ефективну систему. Тому зараз часто доводиться стикатися з недосконалістю та недостатньою ефективністю діяльності державних органів, хоча постійно відбуваються вдосконалювальні процесі, видаються нові закони і постанови, виправляються старі. Важко не помітити того, що цей процес удосконалення з кожним роком усе ширше охоплює всі аспекти державного управління.

Аналізуючи інститут державної служби з різних точок зору, можна визначити, що він є системою з такими складовими: поняття державної служби; її принципи і види; етика державної служби; поняття державного службовця й посадової особи; службова кар'єра; оцінка діяльності службовців; відповідальність службовців і контроль за їхньою діяльністю; управління державною службою; матеріальне та соціально-побутове забезпечення державних службовців; реформування державної служби.

Встановлення категорій і рангів державних службовців дає змогу підвищити ефективність державної служби, стабільність кадрів, оскільки дозволяє вирішувати багато питань, пов'язаних з підготовкою, добором і розстановкою кадрів, їхньою перепідготовкою, підвищенням кваліфікації, просуванням по службі, оплатою праці і пенсійним забезпеченням. Добре розроблена система кваліфікації посад державних службовців, що базується на системі заслуг, сприяє призначенню на посади найбільш підготовлених для

ції діяльності спеціалістів. Водночас класифікаційна система посад державних службовців України потребує подальшого вдосконалення з метою уніфікації, приведення її у відповідність зі змінами, що відбуваються в суспільстві, з тими системами, які існують у країнах Європейського Союзу. Це дасть змогу нашій державі поступово інтегруватися до європейської спільноти.

Планування та розвиток кар'єри державних службовців є необхідними складовими ефективної діяльності будь-якого органу державної влади. Органи влади, дбаючи про професійний розвиток своїх працівників, у такий спосіб формують сприятливий і діловий клімат у колективі, підвищують мотивацію співробітників та їхню відданість організації, забезпечують збереження управлінських традицій. Планування і розвиток професійної кар'єри мають позитивний вплив на державних службовців. Підвищуючи свою кваліфікацію, здобуваючи нові знання та навички, вони стають більш конкурентоспроможними на ринку праці та отримують додаткові можливості для професійного зростання як усередині організації, так і за її межами.

Домагаючись цілей держави, виконуючи функції державної служби, державний службовець завжди повинен дотримуватися прав та інтересів громадян. Лише такий підхід поверне довіру населення до інституту державної служби, до органів державної влади і держави в цілому.

У сукупності юридичні норми визначають цілі, засоби і методи діяльності державних органів.

Зазначимо, що головним призначенням державних органів є виконання законів. Як зазначають провідні вчені, саме у процесі діяльності державних органів відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування всіх важелів державного регулювання та управління важливими процесами суспільного розвитку [1].

Література

1. *Авер'янов В. В.* Органи виконавчої влади в Україні. — К.: Ін. Юре, 1997. — 48 с.

2. *Концепція* адміністративної реформи в Україні. — К.: ДВПП Міннаука, 1998. — 62 с.

3. *Про стратегію* реформування системи державної служби в Україні: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. — 2000. — 19 квіт.

Розкривається формування сучасної, добре відлагодженої та ефективно діючої державної служби як пріоритетний напрям перетворень, що мають здійснюватись у ході широкомасштабної адміністративної реформи в Україні. Про це свідчить також стратегія реформування системи державної служби, затверджена Указом Президента України 14 квітня 2000 р.

Раскрывается формирование современной, хорошо отлаженной и эффективно действующей государственной службы как приоритетное направление преобразований, которые должны происходить в ходе широкомасштабной административной реформы в Украине. Об этом свидетельствует также стратегия реформирования системы государственной службы, утвержденная Указом Президента Украины 14 апреля 2000 г.

The author of the article outlines the forming of the modern, well-adjusted and affectively functioning state service, which is one of the priority ways of transformation, that should be provided during the grand administrative reform in Ukraine. This is proved by the strategy of the state service reform, adopted by the Act of President in April 14 2000.

Надійшла 22 травня 2007 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Антонюк О. В**. — д-р політ. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ — *160*
- **Антонюк О. Л.** — здобувач, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ — *160*
- **Ашуров Вєкіл** — доктор наук у галузі політології, зав. кафедри політології Гянжинського університету (Азербайджанська Республіка), докторант МАУП — *55*
- **Бахов І. С.** — здобувач, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, м. Київ — *193*
- **Бідзюра І. П.** — д-р політ. наук, зав. кафедри політології Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *74*
- **Блохіна І. О.** — аспірант кафедри психології та педагогіки НТУУ "Київський політехнічний інститут" — *205*
- **Вакуліч Т. М.** — доц. кафедри психології та психокорекції Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *188*
- **Варзар І. М.** — д-р політ. наук, проф., академік УАПН, проф. кафедри політичних наук Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — *81*
- **Вассуф Саміх Муса** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *46*
- **Винославська О. В.** — канд. психол. наук, доц., зав. кафедри психології та педагогіки НТУУ "Київський політехнічний інститут" — *182*
- **Волков Д. О**. — аспірант Харківської національної академії міського господарства — *19*
- **Головатий М. Ф**. — д-р політ. наук, проф., ректор Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *68*
- **Гольцов А. Г**. — канд. геогр. наук, доц., заст. зав. кафедри міжнародних відносин Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *102*
- **Гречухін О. В**. — докторант Харківського інституту МАУП — *37*
- **Загоруй Г. В**. — аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — *128*
- **Зайченко Л. М**. — старш. викл. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — *108*
- **Захожай В. Б**. — д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ — *31*
- **Казак О. О.** — здобувач, пом. проректора з навчально-методичної роботи — генерального директора Президентського університету МАУП, м. Київ — *31*
- **Кіт М. І.** — докторант МАУП, Самбірський міський голова — *31*
- **Клімбовська А. В.** — докторант Харківського інституту МАУП — *19*
- **Коваль О. В.** — заст. керівника Служби з питань звернень громадян Секретаріату Президента України, м. Київ — *64*
- **Козлова О. М.** — асистент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — *135*
- **Коломінський Н. Л.** — д-р психол. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ — *167*
- **Кононець М. О.** — аспірант кафедри психології та педагогіки НТУУ "Київський політехнічний інститут" — *210*
- **Корольова К. А.** — докторант МАУП, магістр психології, психолог-консультант журналу "Cosmopolitan в Україні" — *221*
- **Ларченко М. Л.** — асистент Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" — *144*
- **Льовочкіна А. М.** — канд. психол. наук, доц., старш. наук. співроб. Інституту психології АПН України, м. Київ; доц. кафедри загальної та практичної психології МАУП, м. Київ — *167*
- **Лясота А. Є.** — канд. політ. наук, доц. Дніпропетровського національного педагогічного університету — *116*

- **Москальов М.** — здобувач кафедри психології Центрального інституту післядипломної освіти АПН України, м. Київ — *214*
- **Новодворський Я. В.** — аспірант Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана — *62*
- **Павленко В. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *226, 237*
- **Рябенко С. Д.** — аспірант кафедри теорії та історії держави і права Інституту права МАУП, м. Київ — *231*
- **Рябченко І. М.** — д-р техн. наук, проф., директор Харківського інституту МАУП — *19, 37*
- **Свиридов С. О.** — аспірант Харківської національної академії міського господарства — *37*
- **Семаков Г. С.** — канд. юрид. наук, проф. Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *226*
- **Сівальнєва О. І.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *51*
- **Солопенко Р. І.** — канд. екон. наук, проф., зав. кафедри економіки і менеджменту Фастівської філії МАУП — *13*
- **Солопенко Р. Р.** — старш. викл. кафедри економіки і менеджменту Фастівської філії МАУП — *41*
- **Туриніна О. Л.** — канд. психол. наук, зав. кафедри загальної та практичної психології Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *171*
- **Федченко В. А.** — аспірант кафедри психології та педагогіки НТУУ "Київський політехнічний інститут" — *218*
- **Хижняк І. А.** — д-р іст. наук, проф., проф. політології, зав. кафедри країнознавства Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *93*
- **Хомич Г. О.** — канд. психол. наук, доц., кер. Медично-психолого-педагогічної служби Державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький — *179*
- **Храмов В. О.** — д-р політ. наук, проф. кафедри політології Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин ім. Аверроеса МАУП, м. Київ; зав. кафедри державного управління та політики зайнятості ІПК ДСЗУ — *89*
- **Храмов О. В.** — магістр права, юрист ВАТ "Київспецтранс" — *156*
- **Чупріна М. О.** — здобувач, кафедра психології та педагогіки НТУУ "Київський політехнічний інститут" — *200*
- **Шопша О. Л.** — д-р філософії в галузі психології, доц. кафедри загальної та практичної психології Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — *174*
- **Шостак Л. Б.** — д-р екон. наук, директор Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин МАУП, м. Київ — *5*
- **Щокін Р. Г.** — заступник голови Наглядової ради МАУП, здобувач, викл. кафедри фінансів і статистики МАУП — *23*

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of economy and management, political science, psychology and law, are published.

For research workers, teachers, students, and also for everyone who is interested by development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Випуск 2(16)

Scientific edition

SCIENTIFIC WORKS OF THE INTER-REGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT

Issue 2(16)

Редактор *З. П. Чиркова*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *О. О. Губанова*
Оформлення обкладинки *С. Б. Каргінова*

Підп. до друку 15.11.07. Формат 60×84/8. Папір офсетний. Друк ротаційний трафаретний.
Ум. друк. арк. 26,4. Обл.-вид. арк. 27,5. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи № 8 від 23.02.2000

Вимоги
до авторів щодо подання статей продовжуваного видання
“Наукові праці МАУП”

Стаття повинна розкривати зміст однієї із рубрик:

1. Економічні науки.
2. Політичні науки.
3. Психологічні науки.
4. Юридичні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті — 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика, УДК, прізвище та ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання (посада), повна назва місця роботи автора, назва статті, анотація мовою тексту статті, текст, бібліографія, резюме українською, російською та англійською мовами.

УДК слід друкувати ліворуч зверху сторінки, нижче через 2 інтервали — прізвище(а) та ініціали автора(ів), науковий ступінь, вчене звання (посада), ще через 2 інтервали — повну назву місця роботи автора(ів), ще нижче через 2 інтервали — назву статті великими літерами.

Перед текстом статті необхідно розмістити анотацію обсягом щонайбільше 6 рядків мовою тексту статті шрифтом Times New Roman 12 pt.

Текст статті необхідно друкувати на папері стандартного формату (А4) через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту — 170×252 мм (60–62 знаки у рядку, 29 рядків на сторінці). Поля: верхнє — 25 мм, нижнє — 20 мм, праве — 10 мм, ліве — 30 мм.

Після тексту статті необхідно розмістити резюме українською, російською та англійською мовами.

Список використаної літератури необхідно розмістити наприкінці тексту.

Автор повинен підписати статтю на останній сторінці.

Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов’язкові.

Разом із друкованою статтею автор має подати її електронний варіант на дискеті 3,5 дюйма. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word 97. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати на дискеті окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначати номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

На поданій дискеті мають бути лише файли, що належать до змісту статті. На етикетці дискети необхідно зазначити прізвище(а) та ініціали автора(ів).

Текст статті та дискета авторові(ам) не повертаються.

До матеріалу автор обов’язково повинен додати домашній і службовий номери телефонів.

Редакція залишає за собою право рецензувати та редагувати статті.

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. *Васильев М. А.* Уравнения движения калибровочных полей высших спинов как свободная дифференциальная алгебра // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5 (11). — С. 286–301.

2. *Камзин А. С., Русаков В. Л.* Пропорциональный счетчик для мессбауэровских исследований поверхностных слоев при температурах от 100 до 700 К // Приборы и техника эксперимента. — 1988. — № 5. — С. 56–58.

3. *Пугачев В. С., Синицин И. Н., Шин В. И. и др.* Проблемы анализа и условно оптимальной фильтрации в реальном масштабе времени процессов в нелинейных стохастических системах // Автоматика и телемеханика. — 1987. — № 12. — С. 3–24.

4. *Взаимодействие* ядер азота и углерода / К. П. Артемьев, А. Л. Ветошкин, М. С. Головков и др. // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5(11). — С. 1208–1246.

5. *Вильдермут К., Тан Я.* Единая теория ядра / Пер. с англ. Ю. Ф. Смирнова. — М.: Наука, 1980. — 602 с.

6. *Тедеоко К.* Урановые месторождения Италии // Геология, геохимия, минералогия и методы оценки месторождений урана: Пер. с англ. / Под ред. Б. И. Вивона. — М., 1988. — С. 304–318.

7. *Грушин В. Ф.* Фоторождение пионов на протоне при малых энергиях: полный опыт и мультипольный анализ // Фоторождение пионов на нуклонах и ядрах. — М., 1988. — (Труды ФИАН; Т. 186).

8. *Программа* экспериментальных исследований на мезонной фабрике ИЯИ АН СССР: Тр. V Всесоюз. сем., 23–27 апр. 1983 г., Звенигород. — М., 1984. — 372 с.

9. *Крупчицкий П. А.* Нарушение пространственной четности в ядерных реакциях с поляризованными нейтронами // Нейтронная физика: Материалы I Междунар. конф. (Киев, 14–18 сент. 1987 г.). — М., 1988. — Т. 1. — С. 81–94.

10. *Соботович Э. В., Ольховик Ю. А., Соколюк Г. А., Коромысло Т. И.* Сравнительная характеристика миграционной способности радионуклидов в донных отложениях водоемов // Докл. АН УССР. Сер. А. — 1990. — № 8. — С. 25–34.

11. *Оганезов Г. А.* Дифрактометрический комплекс с источником холодных нейтронов: Автореф. дис. ... канд. физ.-мат. наук / ОИЯИ. — Дубна, 1988. — 18 с.

12. *Ломидзе В. Л., Франк Э.* О накоплении трансактинидов в реакторе ИБР-2. — Дубна, 1988. — 10 с. — (Препр. / ОИЯИ; 18-88-759).

13. *Ковалев Н. И.* Экологические катастрофы. — К., 1998. — 20 с. — (Препр. / НАН Украины. Ин-т ядерных исслед.; КИЯИ-98-5).

14. *Кир'янчук В. М., Рудчик А. Т., Будзановскі А. та ін.* Механізми реакції ^{9}Be(^{11}B, ^{12}B)^{8}Be // Зб. наук. праць Ін-ту ядерних досл. — 2004. — № 1(12). — С. 16–22.

15. *Salcamoto H., Kishimoto T.* Microscopic Analysis of Nuclear Collective Motions in Terms of the Boson Expansion Theory (I). Fommiation // Nuclear Physics. — 1988. — Vol. A486, № 1. — P. 1–42.

16. *Hodges D. A., Jackson H. G.* Analysis and Design of Digital Integrated Circuits. — N.-Y., 1985. — 454 p.